

Svobodová, Iva

Člen - determinant

In: Svobodová, Iva. *Morfologie současného portugalského jazyka. I, Slovní druhy neslovesné*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 68-91

ISBN 978-80-210-7007-3; ISBN 978-80-210-7010-3 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130718>

Access Date: 24. 10. 2025

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

5. ČLEN – DETERMINANT

Člen patří k nesamostatným slovním druhům, kterým se říká operátory. „Je to vlastně gramatický morfém, který má podobu a povahu zvláštních slov. Nikdy však nefungují jako větné členy a nevyskytují se ve výpovědi samostatně, nýbrž vždy v doprovodu slov plnovýznamových, o něž se opírají (často i prozodicky). Chovají se tedy jako gramatické morfémy satelitní. Kromě členu patří k operátorům také předložky, spojky a částice.“¹⁹¹

5.1. Obecná charakteristika

Členy jsou operátory tzv. determinace (určitosti nebo určenosti), jejíž základ spočívá v anaforické deixi. „*Sémémy* (=deiktické morfémy) této kategorie se realizují jako odkazovací, neurčitá a tázací zájmena (*pronomina*). Jejich základní sémantickou složkou je „známé x neznámé“. Zájmeno *on* /respektive *ten*/ odkazuje na něco už známého, zájmena *kdo*, *někdo*, apod. na něco dosud neznámého. V některých jazycích začalo být substantivum, označující osobu (věc) již známou (určenou), závazně spojováno s odkazovacím (anaforickým) zájmenem. Takto gramatikalizované zájmeno se nazývá **určitý člen**: něm: *der, die, das*, anglicky *the*, francouzsky *le, la*, italsky *il, la*, maďarsky *a*, apod. Jde tu o přechod deiktického sémému v gramém, tvořený složkou „známé“. Protikladný gramém zůstává bez formálního výrazu, nebo mu odpovídá gramatikalizovaná číslovka „1“ (něm. *ein*, fr. *un*, apod). Kategorie určenosti je typická pro novoindoevropské jazyky (zvláště románské a germánské). Ze staroindoevropských jazyků měla člen jen řečtina“.¹⁹²

„Tento vývoj vyústil někde ve vznik zvláštních afixů sloužících jako výraz určenosti: určitý člen splynul se substantivem jako sufix nebo jako prefix. Častější je první případ (tzv. postponovaný člen), který je například v bulharštině (*ženata, koloto*). V rumunštině je člen *ul, -a* (z lat. *ille, illa*), v norštině existuje také postponovaný člen *-en, et*. Pomocí prefixu vyjadřuje určenost například hebrejštiny (*ha-*).“¹⁹³

191 B. Zavadil, P Čermák (2010:392).

192 A. Erhart (2001:97).

193 Tamtéž.

5.2. Člen v portugalštině

Členy v portugalštině jsou nesamostatným slovním druhem (operátorem), který více méně závazně doprovází substantiva zapojená do kontextu výpovědi. Jejich výpovědní zapojenost v portugalštině, stejně jako ve španělštině, „odráží opozice určenosti a neurčenosti“¹⁹⁴. Morfologicky se chová jako „kongruující dvojvýchodné adjektivum“¹⁹⁵, od adjektiv se však odlišuje svým „široce kategoriálním a vágním významem, který není konceptuální povahy“.¹⁹⁶ Členy nejsou denominátory, nic tedy nepojmenovávají. Svou přítomností však „signalizují určité gramatikalizované významové opozice vázané na příslušné substantivum“.¹⁹⁷ Jsou to „satelitní gramatické morfémy, vstupující do tvaru substantiva v širokém slova smyslu a spoluvytvářející jeho lexikálně-gramatické sémantické pole v zapojení do kontextu výpovědi.“¹⁹⁸

Gramatikové se neshodují v tom, zda mají členy považovat za zvláštní slovní druh nebo jen za částečně osamostatnělé gramatické morfémy substantiv. „Zatímco v generativním přístupu převažuje stanovisko syntaktické samostatnosti členu, funkční strukturalisté jej zčásti považují za zvláštní, kontextově zapojený nesamostatný slovní druh, vstupující do tvaru substantiva v širokém slova smyslu, zčásti jej (radikálněji) berou jako gramatický satelitní morfém substantiva.“¹⁹⁹

V portugalštině existuje **člen určitý** (*artigo definido*), který signalizuje kontextovou zapojenost substantiva, **člen neurčitý** (*artigo indefinido*) signalizující jeho kontextovou nezapojenost a **člen nulový** (*artigo zero*), který má etiketový charakter a používá se například v/na nápisech, etiketách, s heslovými slovy ve slovníkových vstupech, atd.

194 B. Zavadil, P. Čermák (2010:392).

195 Tamtéž.

196 B. Zavadil, P. Čermák (2010:392).

197 Tamtéž.

198 B. Zavadil, P. Čermák (2010:393).

199 Tamtéž.

5.3. Morfologické vlastnosti členu

V současném jazyce je morfologický tvar členu, stejně jako v jiných románských jazycích, závislý na rodě a čísle podstatného jména.

	člen určitý		člen neurčitý	
	singulár	plurál	singulár	plurál
femininum	a	as	uma	0 / umas
maskulinum	o	os	um	0 / uns

V případě, že se před členem určitým vyskytuje předložka **de**, **em**, tvoří s ní následující tvary stažené:

	jednotné číslo		množné číslo	
	femininum	maskulinum	femininum	maskulinum
a	à	ao	às	aos
de	da	do	das	dos
em	na	no	nas	nos
por	pela	pelo	pelas	pelos

V případě, že před předložkou stojí člen, který je součástí názvu děl (knih, časopisů, novin, básní), pak se s předložkou nepojí a pokud ano, pak jedině prostřednictvím apostrofu. Tato varianta však platí jen pro portugalsštinu evropskou.

1. Předložky „em“ a „de“, stojící před členem, který tvoří součást názvu díla, se v psaném jazyce se členem neslučují v jeden tvar.

*Camões é o autor de Os Lusíadas.*²⁰⁰ (Camões je autorem „Luzovců“)
*Camões é o autor d'Os Lusíadas.*²⁰¹ (Camões je autorem „Luzovců“)
*A notícia saiu em O Globo.*²⁰² (Tato zpráva byla publikována v „O Globo“.)
*A notícia saiu n'O Globo.*²⁰³ (Tato zpráva byla publikována v „O Globo“.)

200 C. Cunha, L. Cintra (1999:210).

201 C. Cunha, L. Cintra (1999:211).

202 Tamtéž.

203 Tamtéž.

2. To stejné platí v případě, že člen se vztahuje ke slovesu ve tvaru osobního infinitivu:

„A obra atrasou-se em virtude de uns operários se terem acidentado“²⁰⁴

(Stavba se opozdila, protože někteří dělníci měli pracovní úraz.)

V případě, že se vyskytuje předložka před členem neurčitým, tvoří s ní následující tvary stažené:²⁰⁵

	singulár		plurál	
	femininum	maskulinum	femininum	maskulinum
de	duma	dum	de /dumas	de/ duns
em	numa	num	em / numas	em / nuns

5.4. Funkce členu

Oba dva členy, jak určitý tak neurčitý (popřípadě i člen nulový) mají funkci obecnou, společnou, tzv. **funkci aktualizační / designativní** („artigo designativo“). Tato funkce je bezpříznakové povahy, tj. vyskytuje se u členu vždy bez ohledu na to, zda jde o tzv. člen určitý nebo člen neurčitý.

Prostřednictvím členu uživatel signalizuje, že používá substantiva v zapojení do kontextu výpovědi, nikoli jako pouhé izolované lexikální (pojmenovací) jednotky. To je funkce, kterou bychom mohli nazvat funkcí **kontextově zařazovací**. Kromě toho člen funguje vždy jako nominalizátor, tj. signalizuje substantivní syntaktickou funkci použitého výrazu a výrazně se uplatňuje jako signalizátor substantivizace nesubstantivních slovních druhů.²⁰⁶

Druhou funkcí je **funkce determinační**. Člen je schopen vyjádřit opozice, a to gramatickou kategorií determinace určitosti (tato determinace je vyjádřitelná členem určitým) stojící v opozici s gramatickou kategorií neurčitosti (která je vyjádřitelná členem neurčitým). Determinovaná jsou ta substantiva, která jsou kontextově nebo situačně zapojená do výpovědi (fungují jako východisko výpovědi a jsou použita s určitým

204 C. Cunha, L. Cintra (1999:211).

205 Zatím však se použití těchto tvarů vymyká vesměs jazyku literárnímu a často také jazyku žurnalistickému a mluvenému, kdy jsou oddělené tvary *de um*, *de uma* velmi časté, což dokazuje hojnost příkladů, se kterou se lze setkat v těchto typech textu: *as armas de uma luxuosa arte* „zbraně luxusního umění, *as notas de um lamento distante* „noty dalekého naříkání“; *Fala-se de uma história*. „Hovoří se zde o historii....“

206 B. Zavadil, P. Čermák (2010:395).

členem). Nedeterminovaná substantiva jsou ta, která nejsou kontextově zapojená (fungují jako jádro výpovědi a jsou nositeli nové informace, jsou použita se členem neurčitým). Tuto opozici však členy vyjadřují jen u substantiv s individuální referencí (odkazujících k jedinečným substancím).²⁰⁷

U substantiv s referencí generickou hovoříme o *funkci genericko-pragmatické* s hodnotícím významem subjektivní povahy.²⁰⁸ Uplatňuje se zde generičnost příznaková (člen určitý) a generičnost bezpříznakově hodnotící (člen neurčitý): „*Um/O pardal é uma ave.*“ (Vrabec je pták).

Člen se spolupodílí na celkovém významu výpovědi, nejen tím, že aktualizuje, determinuje či pragmaticky vyhodnocuje substantivum, ale může ji také stylisticky obměňovat. Člen má tedy i *funkci stylistickou* s tím, že může vyjádřit v různé míře stupeň familiárnosti a formálnosti určitých prostředí a osob. Ač tedy člen není možno chápat jako samostatně sémantickou jednotku abstraktní povahy, může vyjadřovat různé pragmaticko-sémantické významy a to v závislosti na tom, jaké typy kompatibility představuje na ose syntagmatické. V rámci těchto významů lze sekundárně vyvolat určitý stylistický efekt, kterým může být například neutrálnost a hovorovost, spisovnost a nespisovnost, dialektologický rys, familiárnost a oficialita, a to vše v závislosti na ose syntagmatické, kde může člen být kompatibilní s různými slovními druhy a v závislosti na jejich syntaktické funkci spoluvytvářet význam celkové věty. Může sloužit také jako *konverzační pauza*: „*Se todos se reunissem e fosse[m] [homoge...] uma, uma educação homogénea, ...*“²⁰⁹ (Kdyby se všichni setkali a byli... (hmm) stejně vzdělaní, pak by ...).

5.5. Použití členu z hlediska typu kontextu

Typ kontextu je úzce spjat s determinačními procesy, v podstatě nelze tyto dva faktory mající vliv na použití členu od sebe oddělit, oba se totiž paralelně podílejí na správné interpretaci významu podstatného jména. Většinou se setkáváme s dělením kontextu na dva základní typy: *kontext mimojazykový a jazykový* – „*contexto extralinguístico e linguístico.*“²¹⁰

Jazykový kontext zahrnuje vše, co je řečeno před textem či následně za ním. V tomto případě mluvíme o dvou funkcích členu: 1. funkce neurčitého členu spočívající

207 Tamtéž.

208 Tamtéž.

209 CD-Português Falado: A juventude ontem e hoje.

210 E. Coseriu (1973:282-323).

v uvedení substantiva do posluchačova povědomí, 2. funkce určitého členu identifikovat již známého referenta vyjádřeného v textu před identifikovaným substantivem. Člen se může vztahovat k substantivu anaforicky nebo kataforicky: „*Hoje vi um homem e uma mulher. A mulher e o homem estavam a descer a rampa.*“ (Dnes jsem viděl jednoho muže a jednu ženu. Ta žena a ten muž scházeli dolů ulicí.)

Mimojazykový kontext pak může být dále dělen na kontext fyzický, empirický, přirozený, významový, historický a kulturní.²¹¹

Fyzický kontext zahrnuje všechny znaky vnímatelné smyslovými orgány sluchem, zrakem, hmatem, čichem a chutí: „*Fecha a janela!*“ (Zavři okno!) Okno představuje realitu nám známou a fyzicky identifikovatelnou přímo v daném prostředí, proto v takovém případě použijeme členu určitého ve funkci identifikační.

Empirický kontext poukazuje na takovou mimojazykovou skutečnost, která sice není vnímatelná smyslovými orgány, avšak existuje v podvědomí posluchače a mluvčího na daném místě a v daném čase: „*Já veio a mãe?*“ (Už přišla matka?) Opět je v těchto případech použito určitého členu, neboť předpokládáme, že nejde o osobu nám ani posluchači cizí, ale známou.

Významový kontext je takový, od něhož se odvíjí význam substantiva. Následující věta má význam nejen pohybu, ale také význam obrazný: „*Meteu a cabeça na areia.*“ (Zahrabal hlavu do písku. Schoval se.)

Historický, kulturní či přírodní kontext pak zahrnuje všechny empirické kontexty, které jsou známy všem účastníkům komunikace, nehledě na čas a místo promluvy, jde zde o jakési univerzální pravdy či obecně platné skutečnosti, které se neodvíjí od daného místa a času: „*O mundo é simplesmente assim.*“ (Svět je prostě takový.)

V rámci kontextů ovlivňující použití a výběr toho správného členu se v portugalské gramatice hovoří také o tzv. **referenčním syntagmatu jazykovém a mimojazykovém** „*sintagma referencial no contexto extralinguístico e no contexto linguístico*“, který je kladen do opozice k referenčním syntagmatům obecným neboli generickým „*sintagmas referenciais genéricos*“.²¹²

Mimojazykový kontext (zvaný také **exofora** či **situacní reference**) se dělí na **přímý**, kdy mluvčí hovoří o skutečnosti přítomné v komunikační situaci a **nepřímý**, kdy se hovoří o skutečnosti známé všem participantům, přestože časové umístění je mimo okamžik výpovědi: „*O jantar de ontem no restaurante foi muito bom.*“ (Včerejší večeře v té restauraci byla výborná).

211 Tamtéž.

212 M. H. M. Neves (2003:391).

Jazykový kontext (zvaný také *endofora* či *textová reference*) je pak odvoditelný přímo z textu a je možné jej rozdělit na *anaforu* a *kataforu*. V případě anaforicky určeného kontextu hovoříme o vztahu k předchozí části textu: „*Os três homens avançam com cautela. O homem I traz alguns fuzis enrolados em sacos de aniagem.*“ (Ti tři muži kráčí opatrně kupředu. První muž má několik pušek zabalených do jutových pytlů.). V případě kataforicky určeného kontextu se hovoří o vztahu k následující části textu: „*O dinheiro é todo meu, que ela roubou.*“ (Ty peníze jsou všechny moje, co ona ukradla.)

Referenční syntagmata obecná pak poukazují na skutečnost obecně známou. *A abelha também é usada na homeopatia.* (Včela je také používána v homeopatické léčbě.)

5.6. Sémantické operace

Člen ve funkci určitosti a v pragmaticko-generační funkci může být operátorem sedmi různých determinačních a pragmatických procesů. Následující tři věty ukazují jeho polyvalentní povahu:

1. *O miúdo deixou de chorar.* (Chlapec přestal plakat.)
2. *O homem não é o mesmo que dizer herói nem santo.* (Člověk není hrdina ani svatý.
Volně přeloženo: Nikdo není svatý.)
3. *O português é um espírito muito emocional.* (Portugalci mají velmi citlivou duši.)

Na paradigmatické ose je možné identifikovat několik polyvalentních významů, které izolovaný člen může v závislosti na syntagmatické ose (lexikální kompatibilitě) vyjádřit. Jde o význam individualizační v prvním případě, kdy je chlapec bytost definovatelná a identifikovatelná všemi participanty. Ve druhém případě vyjadřuje determinant význam obecný, tedy referenční hodnotou je vše, co v mimojazykové skutečnosti lze přiřadit pojmu člověk, a ve třetím případě pak jde o abstrakci určité skupiny.

Gramática da língua Portuguesa (2003) dělí determinaci na sedm základních determinačních procesů:

1. determinační proces individualizace (operações de definitização);
2. determinační proces neurčitosti (operações com indefinidos);
3. determinační proces pluralizační (operações de pluralização);
4. determinační proces univerzálnosti (operações de quantificação universal);
5. determinační proces spojený s hromadným významem (operações sobre conjuntos encarados coletivamente²¹³);

213 Dle starého pravopisu: *coletivamente*.

6. determinační proces negativní kvantifikace (*operações de quantificação negativa*);
7. determinační proces nepočitatelnosti (*operações sobre não contáveis*).

5.6.1. Determinační proces individualizace

Determinační proces individualizace zvané „*operações de definitização*“ je procesem, který implikuje určitost a individualitu významu nominální části. Ta je jednoznačně identifikovatelná emitorem i recipientem. Individualizace vyplývá například z použití vlastních jmen, osobních zájmen, ukazovacích zájmen, přivlastňovacích zájmen a určitého členu, což jsou jazykové prostředky, které sémanticky vyjadřují individualitu existence, a to v rámci všech zmíněných kontextů. Ukazovací zájmena navíc nejenže vyjadřují jednoznačnost designátu, ale také mohou časově i místně daný designát lokalizovat.²¹⁴ Člen se tak v rámci individualizace může spolupodílet na vytvoření dvou možných významů nominální části – jde o **význam identifikační a atributivní**. V obou případech však tvoří součást „*určitých deskriptů*“ „*descrições definidas*“, v nichž lze vycházet buď z určitého, konkrétního referentu, nazývaného „*leitura referencial*“, nebo z atributivního (přívlastkového) referentu „*leitura atributiva*“.²¹⁵

V případě identifikačního významu („*leitura referencial*“) platí, že existuje konkrétní referent. Pokud jsou tyto determinační významy použity referenčně, pak je ze souboru intenzionálně definovaného vlastností „*být x*“ vybrán pouze jediný determinovaný prvek, který v diskurzu představuje konkrétního referenta: proto jednou z vlastností referenčního užití determinovaných slov je předpoklad existence daného designátu.²¹⁶

V opačném případě, kdy lze popřít existenci referenta, determinant použitý v rámci tohoto determinačního procesu vyjadřuje „*atributivní význam*“ syntagmatu (zvaný „*leitura atributiva*“), jehož referentem může být také taková mimojazyková skutečnost, která teprve bude odpovídat určité vlastnosti vyjádřené většinou vedlejší větou adjektivní. Předpoklad existence referenta není tedy nutný. Atributivní význam intenzionálně definuje daný soubor a indikuje, že pokud tato kategorie nebude prázdná, pak referentem diskurzu bude jedinec, který teprve uspokojí vlastnosti vyjádřené v „*určitých deskriptech*.“ V tomto případě pak není presupozice existence možného referenta nutná.²¹⁷

214 M. H. M. Mateus, et.al. (2003:224).

215 Tamtéž.

216 Tamtéž.

217 Tamtéž.

Atributivní i referenční význam může být daný kataforou. V případě referenčního významu substantiva však nelze existenci referenta popřít: „*O livro que andavas a ler está em cima da mesa.*“ (Kniha, kterou jsi četl, je na stole.). U atributivního významu však existenci referenta je možné zpochybnit, a to především v případě použití konjunktivního tvaru slovesa ve vedlejší větě: „*A pessoa que consiga descobrir a solução deste enigma é um génio.*“ (Ten, kdo dokáže najít klíč k této záhadě, je génius.)

5.6.2. Determinační proces neurčitosti

Determinační proces s neurčitými specifikátory „*operações com indefinidos*“ nebo „*operações de extração de partes singulares não identificadas*“ (determinace neurčitých singulárních částí). Princip tohoto determinačního procesu spočívá v tom, že nominální část, pokud je identifikovatelná, tak pouze mluvčím, ne však posluchačem. Typické je pro tuto determinaci použití **členu neurčitého**, který se spolupodílí společně s *nominem* na vytvoření dvou druhů významů: tzv. **významu specifického** („*leitura específica*“) a **významu nespecifického** (tzv. *intenzionálního*) („*leitura não específica*“ či „*leitura intensional*“). Neurčitý člen v rámci procesu specifické determinace naznačuje existenci reálného prvku, kterou nelze popřít, a v rámci nespecifické determinace pak může vyjádřit možnou existenci i neexistenci referenta, jak ukazují následující dvě věty: „*Comprei um disco de Reggiani.*“ (Koupil jsem si desku Reggianiho.); „*Quero viver numa casa de sótão.*“ (Chci žít v domku s podkrovím.). V prvním případě jde tedy o specifický význam nominální části, jejíž existenci nelze popřít, ve druhém případě pak její existenci je možné zpochybnit.

Druh neurčitosti – specifické či nespecifické – může ovlivnit také typ věty. Obecně platí, že singulární neurčité výrazy vyskytující se v tázací větě zjišťovací či v oznamovací větě záporné s kladným tvarem přísudku jsou použity v nespecifickém významu.²¹⁸ „*A Ana conhece um cineasta?*“ (Zná Anna nějakého filmaře?); „*O João não tem uma casa de praia.*“ (João nemá dům na pláži.).

Nespecifický význam neurčitého členu mohou také předurčovat některé slovesné způsoby, jako je například podmiňovací způsob slovesa vyjadřující možné světy (*desejar, esperar, querer*) a některá modální slovesa (*dever, poder, ter de*), jak ukazují následující příklady: „*Compraria um carro mas não tenho dinheiro.*“ (Koupil bych si auto, ale nemám peníze.); „*Desejava/queria um carro.*“ (Přál bych si auto. Chtěl bych auto.).

218 M. H. M. Mateus et.al. (2003:227).

Na straně druhé existují taková slovesa, která předurčují specifický význam neurčitého členu. Jde především o slovesa faktová, která předpokládají pravdivost obsahu vyjádřeného v nominální části: *achar bem, mal, detestar, gostar, lamentar, compreender, saber, conhecer*; dále slovesa smyslového vnímání: *ouvir, ver, sentir*, či slovesa pozitivně implikační, jako jsou: *aventurar-se, conseguir, lembrar-se*: „*O João conhece uma praia linda, perto de Melides.*“ (*João zná jednu krásnou pláž poblíž Melides.*).

Dalším způsobem vyjádření je tzv. partitivní použití členu neurčitého, které předpokládá existenci určité základní skupiny, z níž vybíráme pouze jeden její prvek. Tak bychom mohli nahradit předchozí věty následujícím způsobem: *O João conhece uma das praias lindas, perto de Melides.* (*João zná jednu z krásných pláží poblíž Melides.*)

5.6.3. Determinace pluralizace

Tento typ sémantického procesu spočívá v determinaci substantiva v množném čísle dvěma způsoby, a to buď určitým způsobem pomocí určitého členu či ukazovacích zájmen: „*Os teus irmãos estiveram no café.*“ (*Tví sourozenci byli v kavárně*), nebo neurčitým způsobem pomocí neurčitého členu či neurčitých zájmen vyjadřujících neurčitý počet: „*Vi muitas crianças.*“ (*Viděl jsem mnoho dětí.*) / „*Vi duas crianças.*“ (*Viděl jsem dvě děti.*).

Substantiva v množném čísle mohou být použita buď specificky, nebo nespecificky. Zatímco ve výše zmíněných případech se jedná o specifické použití, pak v následujícím případě je evidentní použití nespecifické intenzionální, pro něž je charakteristické použití nulového determinantu: „*Espero encontrar salmonetes no mercado.*“²¹⁹ (*Doufám, že budou mít na trhu parmice.*) V portugalské je častý výskyt neurčitých a blíže nekvantifikovaných výrazů bez členu, a to jak ve specifickém, tak v nespecifickém užití.

I v pluralizační determinaci lze použít partitivního determinantu, a to za stejných podmínek, jaké byly popsány v determinaci singulární. Je tedy nutná reálná základní sémantická početnější skupina.

a) <i>Vi muitas das crianças</i>	b) <i>Vi muitas crianças.</i>
a) <i>Vi duas das crianças.</i>	b) <i>Vi duas crianças.</i>

Věty a) a b) nejsou absolutně synonymní, protože zatímco věty b) zahrnují všechna individua, která patří do jednoho celku, pak věty a) poukazují pouze na část tohoto celku.

219 M. H. M. Mateus et.al. (2003:240).

5.6.4. Determinace univerzální kvantifikace

Determinace substantiv, jejichž význam je chápán v jeho plné sémantické šíři, spočívá ve třech různých determinacích: **distributivní** („leitura distributiva“), **nedistributivní** („leitura não distributiva“) a **univerzální** („leitura genérica“).²²⁰

Distributivní kvantifikace je proces univerzální determinace významu sémantického celku, kdy je zdůrazněna možnost jeho dělitelnosti do menších částí. „*Cada átomo tem uma estrutura altamente complexa.*“ (Každý atom má velmi složitou strukturu).²²¹ Významový celek „atomy“ se dělí na jednotlivé členy množiny, z nichž každý obsahuje stejný sém: nejmenší množství chemického prvku zachovávající jeho charakteristické vlastnosti a schopné vstoupit do chemické reakce, mající kladně nabitě atomové jádro a elektronový obal. Pro vyjádření distributivní je pak charakteristické použití neurčitých zájmen *qualquer um de, qualquer um, todo o*, atd.

Nedistributivní kvantifikace implikuje univerzální determinaci, kterou je vyjádřena nedělitelnost sémantického celku, a to bez ohledu na potencionální možnost partitivního dělení: *Os músicos da orquestra convidaram um pianista.* „Členové orchestru pozvali klavíristu“. Ne však každý zvlášť, nýbrž všichni společně.

Generická kvantifikace pak úzce souvisí s druhovým podstatným jménem, o němž se v daném textu zmiňují všeobecné pravdy. Pro takové použití je charakteristické použití determinantu (určitého či neurčitého členu, neurčitého zájmena *cada* každý a *todo* celý, všichni):²²² „*As baleias são mamíferos.*“ (Velryby jsou savci.); „*Um/O pardal é uma ave.*“ (Vrabec je pták); „*Os ovos fazem mal ao fígado.*“ (Vejce škodí játrům.); „*Todas as mentiras são condenáveis.*“ (Všechny lži jsou trestné.); „*Cada pessoa tem as suas telhas.*“ (Každý má své mouchy.).

Ke generickému užití dochází mimo jiné v příslovích, aforismech, v ustálených rčeních či v obecně známých pravdách a typické pro ně je mimo jiné použití nulového determinantu. *Homem prevenido vale por dois.* (Opatrnost matka moudrosti) *Filho de peixe sabe nadar.* (Jablko nepadá daleko od stromu.) *Cão que ladra não morde.* (Pes, který štěká, nekouše.).

220 Tamtéž.

221 Tamtéž.

222 Tamtéž.

5.6.5. Determinace kolektivních substantiv

Determinace sémantického celku hromadných substantiv poukazuje na celek jako takový, který je dále nedělitelný.²²³

K takovým podstatným jménům se řadí například hromadná substantiva *rebanho* (stádo), *grupo* (skupina), *nação* (národ) apod., která mohou sice mít singulární i plurální podobu, avšak předpokládají určitý druh abstrakce, protože označované skutečnosti jsou dělitelné na prvky. K této determinaci jsou řazeny také například jména vlastní hromadná (jako například *Portugalci*, *Republikáni*), jejichž význam odpovídá hromadnému podstatnému jménu. „*Os Portugueses venceram a batalha de Aljubarrota.*“ (*Portugalci vyhráli bitvu u Aljubarroty.*)²²⁴

I tímto druhem determinace lze vyjádřit věty s obecně charakterizujícím smyslem – „*frases genéricas caracterizadoras*“, kdy daný sémantický celek není determinován univerzálně ani singulárně, ale představuje prototyp určitých vlastností. V tomto případě pak je generický význam možné vyjádřit dvěma způsoby: singulárním i plurálním. „*Os médicos são bons conhecedores da natureza humana.*“ (*Lékaři znají dobře lidskou povahu.*); „*O médico é um bom conhecedor da natureza humana.*“ (*Takový lékař zná dobře lidskou povahu.*); „*Os Transmontanos são pouco comunicativos.*“ (*Obyvatelé Trás-os-Montes jsou málo komunikativní.*); „*O Transmontano é pouco comunicativo.*“ (*Lidé v Trás-os-Montes jsou málo komunikativní.*).

Rozdíl mezi těmito dvěma způsoby vyjádření odpovídá rozdílu mezi intenzionální a extenzionální interpretací: v případě použití generického vyjádření jednotným číslem, je vytvořena intenze, tedy typický prvek tohoto sémantického celku, a u všech prvků vyhovujících této intenzi se tato vlastnost předpokládá. Z vlastností typických pro tento sémantický celek se tvoří prototypický prvek, nadřazená entita.

Plurální vyjádření pak vyjadřuje vlastnosti typické pro daný sémantický celek extenzionálně, kdy se předpokládá určitá vlastnost či soubor typických vlastností všech členů sémantického celku. Na základě vlastností, které jsou typické pro daný sémantický celek, se vytvoří určitý nadřazený typ, typický prvek. Proti univerzální kvantifikaci jsou však možné i takové případy, kdy prvek náležející do daného sémantického celku dané vlastnosti postrádá. Zatímco tedy ve větě univerzální platnosti „*As baleias são mamíferos.*“ (*Velryby jsou savci.*) všechny velryby vykazují danou vlastnost, u zevšeobecnování to neplatí vždy. Zevšeobecnující věty mohou být eventuálně obohaceny o adverbium

223 M. H. M. Mateus et.al. (2003:235).

224 Tamtéž.

obecně, normálně, běžně (*geralmente, normalmente, usualmente*), což by u univerzální kvantifikace nebylo zcela logické.

5.6.6. Determinace u negativní kvantifikace

Tato determinace vyjadřuje 1. absolutně prázdnou sémantickou množinu pomocí negátorů *ninguém/nada*: „*Ninguém tocou a porta.*“ (*Nikdo nezaklepal na dveře.*); „*Não encontrei nenhuma gralha nesse artigo.*“ (*Nenašel jsem ve článku žádnou chybu.*), nebo 2. může vyjadřovat prázdnou množinu sémantického celku existujícího a determinovaného v textu: ²²⁵ „*Nenhum dos convidados chegou atrasado.*“ (*Žádný z hostů nepřišel pozdě.*); „*Nada do que disseste me faz mudar de opinião.*“ (*Nic z toho, cos mi řekl, mě nepřiměje změnit názor.*). Vyjádření negativní kvantifikace může být také expresivní: „*Não conheço uma única pessoa que me possa responder esta pergunta.*“ (*Neznám jednoho jediného člověka, který by mi dokázal odpovědět na tuto otázku.*).

225 M. H. M. Mateus et.al. (2003:235-237).

5.6.7. Determinace nepočitatelných substantiv

Nepočitatelná substantiva se liší od substantiv počitatelných tím, že v nepřeneseném významu nemají plurální podobu a pokud vyjadřují plurální význam, pak je lze použít pouze s neurčitými kvantifikátory (*muito* - mnoho, *pouco* - trochu, *demasiado* - příliš, *bastante* - dosti): *muita água* (mnoho vody), *pouco açúcar* (málo cukru), *demasiada areia* (příliš písku), *bastante esforço* (dost snahy), *muita alegria* (velká radost). Do nepočitatelných substantiv řadíme také abstraktní jména.

Nepočitatelná podstatná jména vyskytující se ve funkci verbálních komplementů jsou použita bez členu, počitatelná většinou vyžadují determinant. Dokonce ve verbálním komplementu přítomnost či nepřítomnost determinantu v bezpříznakovém použití signalizuje sémantický druh podstatných jmen: *Isto é pão* /**livro*. (*Toto je chléb/kniha.*); *Prefiro chá* /**mesa*. (*Mám raději čaj/stůl.*); *Quero café*/* *sapato*. (*Chci kávu/ botu.*); *Aqui há açúcar*/* *flor*. (*Zde je cukr/květina.*)

Některá nepočitatelná podstatná jména se mohou stát počitatelnými, pokud jsou použita s určitým kvantifikátorem, například *torrão ou pacote de açúcar* (*homole nebo sáček cukru*), *grão de café/areia* (*zrnko kávy/písku*); *bago de arroz* (*zrno rýže*).

Determinace látkových podstatných jmen je trojího druhu: **determinace generická, kvalitativní a kvantitativní**.²²⁶

Determinace generická vyjadřuje obecnou platnost, univerzální pravdu, stejně jako v případě univerzální determinace či determinace kolektiv: „*O oxigénio é indispensável a todas as formas de vida existentes na Terra.*“ (*Kyslík je nezbytný pro všechny formy života existující na Zemi.*); „*O minério de ferro é um mineral.*“ (*Železná ruda je minerál.*).

Determinace kvantifikační spočívá v možnosti dělit denotát látkového podstatného jména na menší části: „*Bebi um copo de vinho ao jantar.*“ (*Vypil jsem jednu sklenici vína k večeři.*) S touto determinací také úzce souvisí partitivní užití, které je typické pro vyjádření denotátu určitého množství látkového podstatného jména: *Já bebeste do Porto?* (*Už ses napil portského?*) *Já comeste do pão?* (*Už sis dal kousek chleba?*).

Determinace kvalitativní je proces opačný ke kvantifikačnímu procesu, kdy se z počitatelného stává nepočitatelné podstatné jméno označující skutečnost nepřesného množství: „*Comi bolo ao jantar.*“ (*Jedl jsem k večeři koláč.*)

226 M. H. M. Mateus et.al. (2003:235-237).

5.7. Zvláštnosti v používání členu

5.7.1. Morfologická a sémantická relevance členu

U bigenerických uniformních substantiv, která mohou mít jak ženský tak mužský rod, přičemž však nemění svůj tvar, je nutné v případě rodu nepřirozeného respektovat sémantické vymezení každého rodu. Člen je v případě těchto substantiv významově relevantní s tím, že v jazykovém kontextu často jako jediný může identifikovat správný význam. Často se také stává, že je relevantní při určení čísla substantiva.²²⁷

Jedním z příkladů je podstatné jméno *o guia/a guia* (regresivně odvozeno od slovesa *guiar*), které v ženském rodě znamená průvodní list, průvodní doklad, potvrzení, vedení, technicky pak vodící lišta, vodící plocha, motouz, zatímco v mužském rodě znamená návod, směrnice, vodítko, plán (města), průvodce (turistický), ukazatel cesty, vůdce výpravy, zvíře, co stojí v čele stáda.

Další substantivum *o lente/a lente* je používáno v ženském rodě ve významu lupa, kontaktní čočka (*as lentes de contato*²²⁸), zatímco v mužském rodě má význam univerzitního profesora.

Substantivum *o capital/a capital* v ženském rodě znamená hlavní město státu či regionu nebo velké písmeno, v mužském rodě má pak ve spojení s modifikátory následující významy: *capital social* „kapitál, společenské jmění“, *pena capital* „trest smrti, hodnoty, peníze“.

U podstatných jmen je člen morfologicky relevantní, a to v případě substantiv paroxytonních zakončených na -s nebo -x, které mají stejný tvar pro jednotné i množné čísla: *o/os atlas*, *o/os alferes*, *o/os ourives*, *o/os pires*, *o/os lápis*, *a/as cítis*, *o/os oásis*, *o/os fénix*, *o/os ônix*, *o/os tórax*.: *o/os atlas*, *o/os lápis*.

5.7.2. Substantivizace

Přítomnost členu s nesubstantivními slovními druhy způsobuje zařazení tohoto slovního druhu do lexikálně-gramatické třídy substantiv, tj. přijímá i morfologické kategorie substantivu vlastní i jeho syntaktické valence (schopnost řídit adjektivní

227 I. Svobodová.(2011).

228 Podle starého pravopisu: *contacto*.

přívlastek), např. *o preto, o velho*. Tato substantivizace může být morfologická, tedy úplná, a to v případech takových adjektiv, infinitivů a participií, které jsou uvedeny ve slovnících jako substantiva a jejich (morfologická) substantivizace je vlastně historická. Vyznačují se tím, že vedle singuláru zpravidla připouštějí i plurál: *dever „muset“* → *o dever „povinnost“/os deveres, poder* → *o poder „moc“/os poderes, morto „mrtvý“* → *o morto „mrtvé tělo“/os mortos, jantar „večeřet“* → *o jantar „večeře“/os jantares*.

Druhým typem „substantivizace je syntaktická substantivizace, která je příležitostně (okazionální) povahy. Takto mohou být substantivizovány slovní druhy, klauzule (tj. slovesné kondenzory nebo vedlejší věty) anebo i celá souvětí. Substantivizované konstrukce mívají ustáleně člen určitý ve tvaru bezpříznakového maskulina a bezpříznakového singuláru“.²²⁹ *Agradeço-lhe o ter-me convidado para os Dias de Cultura.*“ (Děkuji vám za pozvání na Dny kultury).

Často nalezneme v této substantivizované formě spojky: *porque (proč)* → *o porque (příčina)*; neurčitá zájmena: *onde (kde)* → *o onde (místo)*, *como (jak)* → *o como (způsob)*; *quando (kdy)* → *o quando (čas)*; částice *sim (ano)* → *o sim (souhlas)*, *não (ne)* → *o não (nesouhlas)*; předložky: *pro (pro)* → *os pros (pozitivní stránka)*, *contra (proti)* → *os contra (negativní stránka)*; příslovce *bem (dobře)* → *o bem (dobro)*; citoslovce: *oxalá (kéž by)* → *o oxalá (přání)*, atd.

Občas se objevuje člen i s časovaným slovesem, a to zejména ve familiárním prostředí, kde tato konstrukce konotuje protest a nesouhlas: *„Vem cá!“ (K noze!); „É o vens!“ (A nepůjdu!); „Amanhã vamos à discoteca, pai.“ (Zítra půjdeme na diskotéku, tati.)* - *„É o vão.“ (To teda nepůjdete!).*

229 B. Zavadil, P. Čermák (2010: 172).

5.7.3. Použití členu s posesivy

V evropské portugalštině je použití členu s přivlastňovacími zájmeny spíše fakultativním jevem, který je navíc ovlivněn také diatopickými rozdíly. V objektivně a vědecky zaměřených textech se velice často objevují posesiva bez členu. Velmi častá je jeho nepřítomnost v takových spojeních jako: *em seu louvor* „na jeho/vaši pochvalu“, *em seu entender* „podle jeho/vašeho vnímání, potřeby“, *em seu juízo* „podle jeho/vašeho názoru“, *em seu tempo* „v té/jeho/vaší době“, *em seu poder* „ve své/vaší moci“, *em seu nome* „svým jménem“, atd. Častější je jeho přítomnost v portugalštině evropské, méně častá pak v portugalštině brazilské: *meu amor/o meu amor é só teu*, *a minha casa/minha casa* „můj dům“, *meu cão/ o meu cão* „můj pes“, *seu carro/o seu carro* „vaše/jeho auto“.

V predikativní funkci může přítomnost či nepřítomnost členu ovlivnit význam věty. Rozdíl spočívá především v emfázi: *Esta caneta é minha*. „Toto pero je moje“/ *Esta caneta é a minha* „Toto je to moje pero. Toto pero je to moje“.

V takových ustálených spojení jako je: *Nosso pai*. *Nosso Senhor*, *Nossa Senhora* se člen nepoužívá. Před substantivem ve vokativní funkci, tedy v pátém pádu, se také členu nepoužívá: *Como está, minha senhora?*

5.7.4. Použití členu s antroponymy

Antroponymum, tj. (vlastní) osobní jméno, je základním prostředkem individualizace nějaké konkrétní osoby. V českém jazyce podobně jako i v mnoha jazycích dalších patří antroponyma do kategorie podstatných jmen. V portugalštině se u nich uplatňuje gramatická kategorie rodu, která je obvykle v případech křestních jmen vyjádřena explicitně členem. Zřídka se však také uplatňuje gramatická kategorie čísla. K tomu dochází jen v případech, že si přejeme zmínit, že je například ve třídě *pět Jan* a *dva Tomášové* (*cinco Joanas e dois Tomases*). Použití členu s antroponymy se odvíjí od tří faktorů. Prvním faktorem je typ antroponyma (křestní jméno, příjmení, apod.) druhým faktorem je faktor diafazický a s ním spojený jazykový registr/styl, v němž je antroponymum používáno a třetím faktorem je faktor diatopický, konkrétně pak geografické vymezení podle kontinentálních variant portugalštiny.²³⁰

Osobní křestní jména jsou v portugalštině evropské používána většinou se členem. Použití členu je však fakultativní a jeho přítomnost či nepřítomnost signalizuje

230 I.Svobodová (2011).

neformální či formální charakter výpovědi. Rozdíl mezi následujícími příklady: „*A Maria é professora.*“ (*Marie je učitelka*) x „*Maria estuda aplicadamente os trabalhos.*“ (*Marie připravuje pilně úkoly*); spočívá v postoji mluvčího k osobě, která je předmětem výpovědi. V prvním případě použití členu implikuje familiární stupeň výpovědi, zatímco v druhém případě absence členu signalizuje formální charakter výpovědi, který může být typický pro akademické nebo pracovní prostředí, kdy se o dané osobě preferuje z pragmatických důvodů hovořit s určitou diskretností či s odstupem. Toto stylistické vymezení neplatí zcela pro brazilskou portugalsčinu, kde souvisí výskyt členu s antroponymy se vztahem mluvčího ke třetí osobě nebo také s konkrétní zeměpisnou oblastí.

Dalším faktorem, který hraje důležitou roli při výběru členu u křestních jmen je faktor stylistický, spočívající v rozdílu použití členu v textu psaném a v textu mluveném, potažmo v textu oficiálním (formálním) a neformálním. V portugalstině evropské se používá člen s křestním jménem v neformálním psaném (ale také mluveném) jazyce či v beleterii. Ve formálních žurnalistických textech, jako jsou například reportáže nebo v metaliterárních textech, jako jsou například recenze, je obligatorní použití nulového členu.

Křestní jména bez příjmení v současném evropském portugalském jazyce psaném i mluveném jsou používána s určitým členem. Jde o běžný a zautomatizovaný úzus, kterým někteří lingvisté přisuzují (podle našeho názoru nesprávně) emotivně-pragmatickou složku. Emotivně-expresivní složka (negativně-formální) je spíše patrná právě v použití členu nulového. Pragmaticko-stylistická složka se může měnit podle typu registrů. Použití nulového členu s antroponymy ve familiárním registru může implikovat určitý odstup či antipatii mluvčího k dané osobě. Na druhé straně však je použití členu s křestními jmény v publicistických textech považováno za nesprávné.

Jiným druhem antroponym jsou křestní jména a příjmení. V portugalstině evropské se ve formálním jazyce člen nepoužívá, ale v neformálním, familiárním textu se člen vyskytuje velmi hojně. Takové použití je však považováno za odchylku od normy a někdy dokonce za nespisovné. „*João Vasco é o nosso novo colega*“ (*João Vasco je náš nový kolega*) (formálně). x „*O João Vasco hoje não vai à palestra.*“ (*João Vasco dnes nejde na přednášku.*) a to i v případě známých osobností: „*Cavaco Silva fez um discurso cauteloso no dia 25 de Abril.*“ (*Cavaco Silva pronesl slavnostní projev 25.dubna.*). X „*O Cavaco Silva visitou Praga.*“ (*Cavaco navštívil Prahu*), lidově pak „*O Cavaquinho visitou Praga.*“

Shrnutí použití členu s antroponymy:

věta	registr
<i>O Marko estuda agricultura e a Iva prepara-se para concluir gestão.</i>	neformální styl psaný i mluvený
<i>Marko estuda agricultura e Iva prepara-se para concluir gestão.</i>	formální text psaný i mluvený,
<i>O Pedro Caldeira já não trabalha no Público.</i>	výhradně v mluveném či psaném neformálním jazyce, odchylka od normy
<i>Pedro Caldeira Rodrigues publicou a sua tese de mestrado sobre o Teatro Revista.</i>	formální text psaný i mluvený
<i>Cavaco Silva visitou Praga.</i>	formální text psaný i mluvený
<i>O Cavaco Silva esteve em Praga.</i>	výhradně v mluveném či psaném neformálním jazyce, odchylka od normy

5.7.5. Použití členu s toponymy

Použití členu, jak jsme již viděli v řadě případů, je konvenčně i stylisticky podmíněno. Jako každá gramatikalizovaná kategorie, která je víceméně ustálenou součástí některého denominačního slovního druhu, se i člen v některých konstrukcích formalizuje. Tato funkce členu se nazývá **formální funkcí členu** ²³¹, kterou také portugalská lingvistika nazývá **funkcí expletivní**. Například u některých zeměpisných vlastních jmen se ustáleně používá určitého členu, jehož jedinou funkcí je zdůraznit jádro elidovaného apelativa a tím k němu i poukazovat: tak je tomu u názvů řek, hor a pohoří, ostrovů a souostroví: jejich jména se pak mohou přenášet i na lidi, restaurace, kina, divadla, nakladatelství, apod. ²³²

²³¹ B. Zavadil, P. Čermák (2010:396).

²³² Tamtéž.

Určitého členu se obvykle používá s názvy zemí, oblastí, kontinentů, hor, sopek, konstelací, řek, jezer, oceánů, moří, ostrovů a souostroví.: *O Brasil, os Estados Unidos, os Alpes, o Nilo, o Atlântico, os Açores, a Madeira, o Mediterrâneo*, apod.²³³

Zeměpisné názvy, jako jsou Portugalsko a portugalské bývalé kolonie, se používají bez členu: *Portugal, Angola, Moçambique, Cabo Verde, São Tomé e Príncipe, Macau, Timor*. Výjimkou je však: *O Brasil, a Guiné Bissau*.

Některé zeměpisné názvy se používají v mužském rodě jednotného čísla, přestože tomu neodpovídá jeho výrazová struktura. Tak například *Canadá, Alaska, Kenia* nebo *Marrocos* jsou mužského rodu a používají se se členem „o“.

Člen se nepoužívá u těchto toponym: *Cuba, Israel, Andorra, Creta*.

Velmi kolísavé je používání členu u zemí *Espanha, França, Inglaterra, Itália a Chipre*. U kontinentu *África* je také úzus členu kolísavý. V portugalštině evropské je použití členu s těmito zeměpisnými názvy vnímáno spíše jako lidové a nespisovné a vyskytuje se především v mluvené řeči. V psaném jazyce formálnější se však používají častěji bez členu. To platí také pro kontinent *África*. Avšak v portugalštině brazilské je používání členu určitého s těmito zeměmi a kontinentem převažující ve všech registrech.

Co se týče názvů měst, ta jsou používána bez členu vyjma některých případů (ne však zdaleka všech), kdy byl název města odvozen od obecného podstatného jména: *O Porto, a Lagoa*²³⁴, *o Rio de Janeiro*.

Doprovází-li toponyma jiný denominátor, pak se používá se členem. Tak například toponymum *Lisboa*, které se používá bez členu, se ve spojení s „*dos anos 70*“ použije se členem. *Lisboa x a Lisboa dos anos setenta* „*Lisabon sedmdesátých let*“; *Portugal x o Portugal das descobertas marítimas* „*Portugalsko zámořských objevů*“, apod.

5.7.6. Použití členu s názvy dnů v týdnu

V portugalštině evropské jsou názvy dnů v týdnu liturgického původu. Liturgické tvary nahradily názvy pohanské. Názvy dnů v týdnu: *segunda-feira, terça-feira, quarta-feira, quinta-feira, sexta-feira, sábado, domingo* označují tedy zahájení týdne od tzv. druhého trhu, který následoval po Dni páně (*domingo*), tedy nevýznamnějšího dne v týdnu. Po něm následoval druhý, třetí, čtvrtý, pátý a šestý den. Komponent *feira* pak označoval trhy, které se každodenně konaly. Existují však různé polemiky, názory

233 I. Svobodová (2011).

234 Jde o město na ostrově São Miguel náležející azorskému souostroví. V Algarve se toto toponymum používá bez členu.

a dohady o tom, že jde o doslovně přeložené židovské nebo arabské názvy dnů. Velmi často se však v běžném jazyce neformálního charakteru vyskytují názvy dnů v týdnu bez druhého komponentu: *segunda*, *terça*, *quarta*, *quinta*, *sexta* ve významu dnů v týdnu.²³⁵

Výskyt členu v konstrukcích s názvy dnů v týdnu se odvíjí od typu předložky. S předložkami *em* nebo *a* se členu používá až na výjimky obligatorně. U ostatních předložek se členu používá pouze v případě, že je název dne v týdnu doplněn atributem.

Výskyt členu s názvem dne v týdnu s předložkou „em“ je naprosto běžný ve všech konstrukcích: *na segunda-feira*, *na terça-feira*, *na quarta-feira*, *na quinta-feira*, *na sexta-feira*, *no sábado* a *no domingo*. V těchto konstrukcích se poukazuje na singularitu děje (děj či proces se odehrál v jeden den). Zřídka se může název dne použít s předložkou *em* bez členu, jako například s názvy dnů v liturgickém týdnu v psaném textu, kde je výskyt členu kolísavý: (*em quarta-feira de cinzas* „v popeleční středu“). Tou druhou konstrukcí je pak název dne v týdnu ve funkci objektivu: „*Falámos em quinta-feira e no que ocorreu.*“

Výskyt členu s názvem dne v týdnu s předložkou „a“ je pravidelný. Tato konstrukce poukazuje na pluralitu děje. V tomto případě může být název dne v týdnu použit jak v jednotném tak v množném čísle: *à segunda-feira*, *à terça-feira*, *à quarta-feira*, *à quinta-feira*, *à sexta-feira*, *ao sábado* a *ao domingo* nebo *às segundas-feiras*, *às terças-feiras*, *às quartas-feiras*, *às quintas-feiras*, *às sextas-feiras*, *aos sábados*, *aos domingos*.

Jiné předložky, jak jsou například *de*, *para*, *por*, *entre*, *sem*, *desde*, *até* se používají s názvy dnů v týdnu bez členu, pokud nemají atribut: *desde segunda-feira até sexta-feira* – od pondělka do pátku. Pokud se vyskytují s atributem, pak se používají se členem: *para a próxima terça-feira*, *da sexta-feira passada*, apod. V případě, že použijeme předložku *de* v genitivním pádu, pak je nutno vycházet z toho, zda vyjadřuje singularitu či pluralitu děje: *a reunião de segunda-feira* (pondělní schůze, která se uskutečnila jednou); *a reunião das segundas-feiras* (pondělní schůze – pravidelné).

Dny, na něž připadá státní nebo jiný svátek či svátky, se používají se členem: *O Carnaval karneval*, *O Ano-Bom* (Sylvestr), *A passagem do ano* (Sylvestr), *o Natal* (Vánoce), *a Páscoa* (Velikonoce), *O Ano Novo* (Nový rok), *o Dia das Mães* (Svátek matek), *o Dia das Piadas* (Apríl), apod.

235 I. Svobodová (2012).

5.7.7. Použití členu s názvy měsíců

Názvy měsíců se používají bez členu a to v předložkových spojeních. Pouze v případě, že jsou použity s atributem, se použije člena: *janeiro, fevereiro, março, abril, maio, junho, julho, agosto, setembro, outubro, novembro, dezembro*²³⁶ mohou být použity ve spojení s: *o mês de janeiro, o mês de fevereiro, o mês de março, o mês de abril, o mês de maio, o mês de junho, o mês de julho, o mês de agosto, o mês de setembro, o mês de outubro, o mês de novembro, o mês de dezembro*. V příslovečném určení času je pak použita konstrukce *no mês de: janeiro, fevereiro, março, abril, maio, junho, julho, agosto, setembro, outubro, novembro, dezembro*.

V případě použití atributu však je člena použito: *Era um setembro puro*. Členu se nepoužívá s názvy planet a hvězd. *Mercúrio, Vénus, Terra, Marte, Júpiter, Saturno, Vega*.

5.7.8. Použití členu s hodinami

V případě určování času v celých hodinách se členu nepoužívá. *São três da tarde. É meio-dia. É meia-noite*. Pokud však použijeme s časovým určením předložku, pak členu použijeme: *„Às nove da tarde vamos ao clube.“; „Jantamos às quatro.“; „Ao meio-dia vem o pai.“; „São três para as cinco“*. Zajímavé je použití členu v atributu *da manhã, da tarde a da noite*, které se přimykají k časovému určení hodiny. V příslovečných určeních času se totiž běžně používá: *de manhã „ráno“, à tarde „odpoledne“, à noite „večer“*, v relačních modifikátorech či v příslovečných určeních času bez indikace hodiny se pak používá *de manhã „ranní“, de tarde „odpolední“, de noite „večerní“*.

5.7.9. Použití členu s podstatným jménem casa

Podstatné jméno *casa* se se členem nepoužívá v předložkovém spojení, pokud poukazuje na význam *domova*, nikoli na význam *domu / budovy*: *em minha casa, para minha casa, em casa da minha mãe*. Fakultativně je možno použít v mluveném neformálním jazyce také členu *na minha casa, para a minha casa, na casa da minha mãe*.²³⁷

²³⁶ Názvy měsíců se podle předchozího pravopisu psaly v evropské portugalštině velkými písmeny. Podle současného pravopisu však se píší písmeny malými.

²³⁷ I. Svobodová (2010),(2011).

5. 7. 10. Použití členu s neurčitým zájmeny **ambos, todo, outro:**

Ambos se používá se členem a má význam obojí, oboje: *ambos os sexos* „obě dvě pohlaví“, *ambas as mãos* „obě dvě ruce“.

Konstrukce **todo o/toda a** znamená celý, celá: *toda a casa* „celý dům“; *todo o livro* „celá kniha“; *toda a praia* „celá pláž“. Okazionalmente lze použít také členu neurčitého: *toda uma geração* „celá jedna generace“.

Konstrukce **todos +os / todas + as**, která předchází podstatnému jménu, má v množném čísle význam **všichni, všechny**: *todos os homens* „všichni muži“; *todas as famílias* „všechny rodiny“; *todos os livros* „všechny knihy“.

Zájmeno **todo, toda** může být použito **expresivně za přídavným jménem**: *O bebé está todo sujo.* „Dítě je celé špinavé“; *Estou toda cansada.* „Jsem celá unavená“. *Estamos todos sujos.* „Jsme celí špinaví“.

5. 7. 11. Elipse členu

K elipsi členu dochází také v níže popsanych případech:

- Členu se nepoužívá v názvech obchodů (*Papelaria*. „Papírnictví“).
- V lematizaci (ve slovnících) jsou bez členu uvedeny nominativní reprezentativní tvary podstatných jmen.
- Použití členu je nekompatibilní v konstrukci s ukazovacím zájmenem nebo s číslovkou: *este livro* „tato kniha“, *dois quartos* „dva pokoje“.
- Členu se nepoužívá v případě kvalitativní determinace.
- Nepoužívá se ani v přísudku jmenném se sponou, který označuje zaměstnání, národnost, a jiné zařazení do určité sémantické kategorie: *Ele é médico.* „On je lékař“. *O João é estudante.* „Jan je student.“
- Člen se vynechává velice často v novinových titulcích, a to i tam, kde je za jiných okolností obligatorní: *EUA tentaram impedir saída de artigo sobre bioterrorismo. Canadá aprova casamentos entre pessoas do mesmo sexo. Marrocos leva a tribunal a porta-voz do mais poderoso movimento islamista.* V beletrických a analytických novinových žánrech je však použití členu v titulcích naprosto běžné.

5.7.12. Diaforická funkce členu

Tvary určitého členu mohou v portugalštině plnit také funkci, kterou je možno nazvat jako funkci **diaforického** (odkazovacího) zájmena²³⁸. „V tom případě se stává substitutem substantivního antecedentu, s nímž kongruuje v rodě a v čísle.“²³⁹ „*Os meus sapatos foram baratos. Os dela foram mais caros.*“ (*Mé boty byly levné. Ty její byly dražší.*). V této funkci může člen také odkazovat na adjektivní antecedent: „*A Ana é inteligente, não é? É-o.*“ (*Ana je inteligentní, že ano. Ano, to je.*) „*Mas os sapatos são caros, não são? Não, não o são.*“ (*Ty boty jsou ale drahé. Ne, to tedy nejsou.*).

Člen v mužském rodě může také „signalizovat ve spojení s adjektivy okazionální substantivizaci adjektiv se všeobecným významem“.²⁴⁰ Z hlediska pojmového se takovým spojením označuje/vytváří logická třída zahrnující všechny substance vlastníci pojmenovaný příznak. Na rozdíl od abstraktních deadjektivních substantiv (*a bondade, o hispanismo*) tato okazionálně substantivizovaná adjektiva neobsahují kategorii rodu ani čísla a nepřipouštějí rozvití přívlastkem.²⁴¹ Okazionální zevšeobecňující substantivizace je však v portugalštině hojná, lze ji aplikovat na kterékoli kvalifikační nebo relační adjektivum: *o interessante* „*to, co je zajímavé*“, *o positivo* „*to, co je pozitivní*“, apod.

238 B. Zavadil, P. Čermák (2010:396).

239 Tamtéž.

240 B. Zavadil, P. Čermák (2010:397).

241 Tamtéž